

Frictie als vertrekpunt

De krijgsmacht is een bonte verzameling van krijgsmachtdelen, eenheden en staven. Zij omvat vele culturen en deskundigheidsdomeinen, al dan niet geordend in wapens, dienstvakken, functiegroepen of categorieën. De krijgsman of vrouw bevindt zich tevens in de civiele omgeving en leeft derhalve in verschillende werelden.¹ De 'normale wereld' is die van het dagelijkse werk in staf of onderdeel. Daarnaast kennen we oefeningen en feitelijke hulpverlening. Als deelnemer aan een oefening leeft de militair in een gesimuleerde crisissituatie. Anderzijds kan een steunverlening een echte crisissituatie zijn. In beide gevallen betreft het niet de wereld van alledag, maar evenmin de wereld van de echte inzet. Deze laatste dimensie – de inzet – heeft ook weer vele schakeringen: van vergelijkbaar met oefeningen en steunverleningen tot direct levensbedreigend. Deze bedreiging kan zich, onafhankelijk van de omstandigheden, richten tegen het individu, een of meer onderdelen van de organisatie en zelfs eventueel tegen het geheel. In deze wereld van geweld en chaos, die overigens de ratio van het bestaan als krijgsmacht is, lijkt één fenomeen centraal te staan: frictie. Von Clausewitz introduceert dit begrip in zijn *Vom Kriege*. Oorlogvoeren vergelijkt hij met de werking van een complexe machine met een enorme wrijving. Om de metafoor te verduidelijken: het militaire apparaat lijkt op een gigantische robot met duizenden mechanische onderdelen in de vorm van zuigers, veren en stangen die interne energie overbrengen naar tentakels die met veel lawaai in verschillende richtingen bewegen en de robot doen verplaatsen. De oorzaken voor wrijving zijn veelvoudig. Zij liggen in het gevaar, de daaruit voortvloeiende angst en de invloed daarvan op besluiten, en in de fysieke belasting. Zij liggen in de informatie over een tegenstander die vaak leugenachtig, overdreven of onjuist blijkt te zijn, maar ook in de onzekerheid over de eigen troepen. Zij liggen eveneens in het weer, het probleem van de verzorging, het gebrek aan tijd, zoals velen dat ervaren, en ook aan het toeval en daarmee de factor geluk. Het spel van waarschijnlijkheid en toeval vergroot mede de onzekerheid en verstoort de gang der dingen. Von Clausewitz duidt

dit fenomeen dan ook aan als de *verschrikkelijke frictie*, het enige begrip dat redelijk aangeeft wat de werkelijk oorlog van die op papier onderscheidt. Deze frictie is overal en op alle niveaus in aanraking met het toeval en bewerkstelligt resultaten die zich niet laten berekenen. De oorlog is – met andere woorden – het domein van de onzekerheid. Drievierde van de dingen waarop het handelen in de oorlog wordt gebouwd, verbergt zich achter een nevel van grotere of kleinere onzekerheden.

De militaire machine lijkt eenvoudig en schijnt gemakkelijk te hanteren: men moet zich echter realiseren dat geen enkel onderdeel uit één stuk bestaat; alles bestaat uit individuen die elk eigen fricties inbrengen. Elk individu kan immers een oponthoud of onregelmatigheid veroorzaken. Maar er is meer. Een enkel geval van frictie kan leiden tot een cumulatie van effecten. Een goed voorbeeld vormt de Italiaanse officier die tijdens de Tweede Wereldoorlog met een lichtkogel zou aangeven waar een Duits generaal moest landen, maar die op het *moment supreme* elders bezig was. De Duitser verdwaalde met zijn vliegtuig en viel in Britse handen. De plannen verdwaalden bij de tegenpartij en dat alles leidde tot chaos op meerdere fronten. Daarnaast brengt ook commandovoering de kans op frictie in. In de wereld van het gevecht is soms de minst gunstige weg, het minder gunstige tijdstip, de minder gunstige plaats of de minder waarschijnlijke wijze van optreden goed, juist omdat de keuze – in de ogen van een tegenstander – minder waarschijnlijk is. Geheimhouding en misleiding – de twee voorwaarden om verrassing te bewerkstelligen – zijn echter niet zonder kosten. Geheimhouding heeft altijd een prijs; de voorbereiding en uitvoering worden hierdoor beïnvloed. Misleiding kost soms leugens. Vaker zal er veel meer nodig zijn: middelen en tijd. De prijs die de gebruiker betaalt, wordt geaccepteerd omdat de 'opbrengst' deze prijs lijkt te rechtvaardigen. Om risico's en frictie te reduceren, wordt de kans op andere en minder bedreigende frictie bewust geaccepteerd. Zodra de onderlinge relaties tussen staten, organisaties, eenheden en individuen worden bepaald door feitelijk of mogelijk gewapend geweld, geldt deze totaal eigen logica. Niet alleen op het laagste niveau overigens; zij geldt ook op het hoogste niveau, de strategie. Kijk naar nucleaire afschrikking. Om ons te kunnen verdedigen, moeten we steeds klaar staan om aan te vallen. Om er voordeel van te hebben, moeten we deze wapens nooit gebruiken. Klaar staan om ze te gebruiken is géén bewijs van kwade bedoelingen; het opbouwen van defensieve capaciteit kan overigens wel als provocatief worden aangeduid. Deze schijnbare paradox kenmerkt de commandovoering.

¹ Editoriaal, MS167(1998)(1) 2-3.

Sinds Von Clausewitz is deze wereld alleen maar complexer geworden. Een conflict kan nu op meerdere dimensies tegelijkertijd spelen: op de grond, in de lucht, in de ruimte, op en onder water, in de elektronische dimensie en in de wereld van de geest (psychologische oorlogsvoering). Voor sommigen is er zelfs een nieuwe dimensie, die van de *cyberworld*, de wereld van computers en hun verbindingen. De inzet van nucleaire, biologische, chemische en ecologische wapens kan meerdere van deze dimensies beïnvloeden. We kunnen al deze speelvelden zien als een soort schaakbord, waarbij de stukken – zonder spelregels – van het ene naar een van de andere borden kunnen springen. De stukken zijn daarbij veelal uiterst complexe wapensystemen met alle operationele, personele en logistieke gevolgen van dien. Anno 1998 vormen multinationaal optreden en de invloed van pers en media twee andere complicerende factoren. Multinationaal optreden is soms een discutabele zegen. Tegenover voordelen als draagvlak, synergie en deling der lasten, staan verschillen in taal, geschiedenis en cultuur – en daarmee in denken en doen. Een botsing van karakters kan dan een eigen dimensie krijgen. Churchill en De Gaulle konden elkaar niet uitstaan; Eisenhower en Montgomery, en Montgomery en Patton hadden een getroubleerde relatie. Kolonel J.R. Mulder gaf in de *Militaire Spectator* aan hoe cultuurbotsingen speelden in de Multinationale Brigade van de Rapid Reaction Forces in Bosnië-Herzegowina.² De invloed van pers en media is evenzeer evident; de zogeheten CNN-factor is een feit. Bij de operatie in Grenada bemoeide de Amerikaanse president zich met het uitbrengen van artillerievuur; de inzet van F-16's in het voormalig Joegoslavië leidde tot overleg op de hoogste regering-niveaus.

Frictie is de metgezel van de militair; soms als vriend (omdat de tegenstander het slachtoffer is), soms als vijand. Ook de Golfoorlog laat zien hoe constant dit fenomeen is. Bemanningen van vliegtuigen werden geconfronteerd met technische problemen en foutieve of achterhaalde inlichtingen. Overigens werd eenderde van alle geplande vluchten gewijzigd, en dat zonder een vijandelijke luchtdreiging! Er moesten sorties worden geschrapt omdat tankers in de lucht niet te vinden waren. Er was een synchronisatieprobleem tussen de coördinaten waarmee doelen voor de B-52's werden aangeduid en de boordcomputer. Bevelen werden verkeerd begrepen

of niet ontvangen, terwijl generaal Norman Schwarzkopf dacht dat hij continu van de voortgang op de hoogte was. Op een wat meer bij de gronds niveau: er was fraticide, er was een Brits officier waarvan de laptop met het complete operatieplan werd gestolen; er was een inlichtingenpost die zich terugtrok zonder de gegevens te vernietigen, enzovoort enzovoort. Wie geïnteresseerd is in onderlinge rivaliteit, problemen op grond van multinationaliteit en de CNN-factor, heeft ruimschoots voldoende aan de memoires van Colin Powell en Norman Schwarzkopf.

Als frictie een gegeven is, wat dan? Een eerste constatering is dat dus het omgaan met frictie moet worden geleerd. Het anticiperen op onverwachte ontwikkelingen en het omgaan met verrassingen moet een soort tweede natuur van de militair zijn. Opleiding en oefening staan hierbij als instrumenten centraal, maar deze tweede natuur kan niet in de vorm van een korte schriftelijke cursus inhoud krijgen. Zoals eerder gesteld: de wereld van het geweldgebruik, die van angst, vermoeidheid, onzekerheid en verdere frictie is de ratio van ons bestaan als krijgsmacht. De voorbereiding daarop en de ook noodzakelijke vredesbedrijfsvoering zijn hiervan afgeleid. De Belgische luitenant-generaal Jozef Schoups merkt in dit kader op dat de militaire bureaucratie hem veel meer zorgen baart dan de kwaliteit van de leidinggeevenden. In die bureaucratie hebben, aldus Schoups: „sommigen van die 'bureauhengsten' hun voornaamste doel uit het oog verloren: de operationele eenheden steunen en helpen. Ze vinden meer voldoening in het scepticisme en het 'laat maar waaien'”.³ Hij spreekt, hierop voortbordurend, over het belang van de 'mentale operationaliteit'; de bekwaamheid tot bevelvoering van alle leidinggeevenden, de groepscohesie en de psychosociale acties, of ze nu zijn gericht naar de groep of naar de familiale omgeving.

Maar ook op andere niveaus verdient frictie onze aandacht. Bij de organisatie van eenheden moet worden gezien of en in hoeverre zij – op hun niveau – in staat zijn een zekere frictie op te vangen. Bij reorganisaties binnen het operationele domein zou frictie een meetpunt moeten zijn. Het zou immers kunnen voorkomen dat een wijziging in de organisatie weliswaar doelmatigheid brengt maar effectiviteit vermindert, door elementen in te brengen die frictie veroorzaken. Ten slotte zou men ook kunnen kijken in hoeverre de commandovoering en de daarbij gehanteerde procedures het omgaan met frictie bevorderen.

De wereld van het geweld heeft unieke kenmerken. Daarom is de zwaarmacht een bijzondere organisatie. Waarvan acte.

² MS165(1996)(12) 555 e.v.

³ Interview in VOX, 21 januari 1998.